

Coevorden
Kerkstraat

Het Joodse leven in Drenthe

Het Joodse leven in Drenthe

Foto rechts:
Joodse begraafplaats Meppel

De eerste Joden in Drenthe

Drenthe heeft eeuwenlang een aanzienlijke Joodse gemeenschap binnen zijn grenzen gehad. De eerste groepen vestigden zich eind 17^e eeuw in de provincie. Eerst in Hoogeveen (1691), daarna in Coevorden (1697) en Meppel (1742). Zij waren afkomstig uit Westfalen (Duitsland) en werden aangetrokken door het tolerante klimaat voor andersdenkenden dat in die tijd in ons land heerste.

Joden mochten - net als katholieken en andere gelovigen die niet tot de officiële Gereformeerde Kerk behoorden - geen officiële ambten bekleden. Het waren vooral handels- en ambachtslieden. Later voegden zich zoveel nieuwe, vooral armlastige Joden bij de eerste bewoners dat de overheden beperkende bepalingen gingen uitvaardigen. Zo stelde het provinciaal bestuur in 1782 vast dat in de dorpen op het platteland slechts drie Joodse families welkom waren. Zij bepaalden zelfs in welke beroepen deze families werkzaam mochten zijn, namelijk een slager, koopman en vilder (villen en verwerken van huiden). Deze bepaling verdween eind 18^e eeuw alweer onder invloed van de Franse Revolutie.

De Joden kwamen op shabbat (zaterdag) eerst in huis-synagogen bij elkaar voor de dienst. Later mocht in de steden met de grootste en oudste Joodse bevolking - Hoogeveen, Coevorden en Meppel - een officiële synagoge worden gebouwd. In 1840 voegde Assen zich bij dit drietal. Tweede helft 19^e eeuw volgden andere, kleinere plaatsen met een eigen synagoge (o.a. Zuidlaren, Emmen, Borger). Iedere Joodse gemeenschap had een eigen begraafplaats waarvan de meeste bewaard zijn gebleven.

Synagoge Coevorden

Het Joodse leven in Drenthe

Foto rechts:
Eerste steenlegging
synagoge Coevorden

Het Joodse leven in Coevorden

Voor zover we weten kwam het eerste Joodse gezin in 1697 in Coevorden aan. Het stadsbestuur wees Levi Franco een stuk grond toe met eigen begraafplaats en gaf hem toestemming om de Bank van lening te pachten. Zeventig jaar later woonden er al dertien Joodse gezinnen in de stad. Sommige voelden zich zo thuis dat zij hun achternaam lieten veranderen in 'van Coevorden'. De Joodse mannen waren voornamelijk handelaren en middenstanders.

In 1768 kreeg de Joodse gemeenschap toestemming om een huissynagoge in te richten in een gebouw aan de Kerkstraat. Op het erf van dit huis begroeven zij hun doden. Vanwege de vergaande staat van bouwvalligheid werd dit gebouw in 1840 vervangen door de huidige synagoge. Ook werd er een lerarenwoning tegenaan gebouwd. Bijna veertig jaar later – de oude gevelsteen vermeldt 9 juni 1879 als eerste steenlegging – ondergingen gebedshuis en woning een grondige verbouwing tot het complex zoals wij dat nu kennen.

De rabbijn verzorgde in Coevorden iedere zaterdag de gebedsdienst. Kinderen gingen overdag naar de openbare school en bezochten daarna de eigen school om zich in het Hebreeuws, de Joodse geloofsleer en de Joodse geschiedenis en gewoontes te bekwamen. De Joden vormden een onlosmakelijk deel van de Coevorder gemeenschap. Zo telden zij verschillende leden van de gemeenteraad en waren bestuurslid van bijvoorbeeld handelsverenigingen en het Groene Kruis.

Joodse bruiloft 1938

Foto rechts:
Stolpersteine
familie Kramer

De familie Kramer

Centrale figuur in de Joodse gemeenschap van Coevorden was David Kramer. Geboren in Leeuwarden werd hij in 1892, op dertigjarige leeftijd, geïnstalleerd als rabbi in Coevorden. Hij zou een begrip worden in heel Coevorden.

Als geestelijk leider ging hij zijn gemeente iedere week driemaal voor, op vrijdagavond en tweemaal op zaterdag. Zijn belangrijkste viering was Jom Kippoer, de Grote Verzoendag. Na een dag vasten en bidden, leidde hij de dienst in de sjoel (gebedsruimte) voor alle Joodse inwoners van de stad. Regelmatig woonden niet-Joodse gelovigen deze viering bij.

Kramer stond middenin de Joodse samenleving. Hij bracht als onderwijzer de jeugd kennis bij over de Joodse leer en geschiedenis. Ook was hij als sjocheet (autoriteit bij het kosher slachten) bij iedere slachting aanwezig om het vlees te keuren voor het door de gelovigen gebruikt mocht worden. Dezelfde strenge controle paste hij bij Joodse bakkers toe.

Overigens had Kramer het niet breed. Van een klein salaris moest hij in het levensonderhoud van zijn vrouw Mietje Kramer-Keizer en elf kinderen voorzien. Ook na zijn afscheid als voorganger in 1935 bleef Kramer klaar staan voor zijn gemeente. Met de andere Joden uit Coevorden werd hij 2 oktober 1942 naar kamp Westerbork gebracht en vandaar op transport gesteld naar Auschwitz. Samen met zijn vrouw overleed hij daar op 29 oktober 1942. De gemeente Coevorden besloot in 1963 een straat naar een van zijn meest bijzondere inwoners te noemen: de David Kramerstraat.

David Kramer

Het Joodse leven in Drenthe

Foto rechts:
Gedenksteen
synagoge Coevorden

1940-1945

Vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog woonden er circa 200 Joden in Coevorden. Velen hadden een winkel maar ze werkten ook in beroepen als veehandelaar, postbode, accountant of als vroedvrouw en onderwijzeres. Na de Duitse bezetting werd hun bewegingsvrijheid snel minder. Het werd Joden verboden hun beroep uit te oefenen en niet-Joden mochten niets meer kopen in hun winkels.

Voorjaar 1942 moesten alle jonge mannen zich in Joodse werkkampen melden en werden zo van hun familie gescheiden. Een half jaar later, op 2 oktober 1942, kregen de overgebleven Joodse inwoners te horen dat zij zich reisklaar moesten maken. De plaatselijke politie haalde hen op bevel van de SicherheitsDienst op uit hun huizen. Zij werden verzameld bij de synagoge en 's nachts met bussen naar kamp Westerbork gebracht. Daar werden zij herenigd met hun familieleden die dezelfde nacht uit de werkkampen waren gehaald. Het was een gecoördineerde actie die in alle Drentse gemeenten plaatsvond.

Binnen een paar weken zette de bezetter de Drentse Joden op transport naar de vernietigingskampen in het oosten waar de meesten zijn vermoord. Slechts twintig Joodse Coevordenaren hebben de bezetting overleefd. De synagoge werd verkocht. Behalve een paar Thoramantels die in Amsterdam werden verborgen, was de hele inventaris spoorloos verdwenen. Het was afgelopen met de bloeiende Joodse gemeenschap in Coevorden.

Transportwagon
kamp Westerbork

Het Joodse leven in Drenthe

Foto rechts:
Joods monument Coevorden,
door Wouter van Rossem 1985

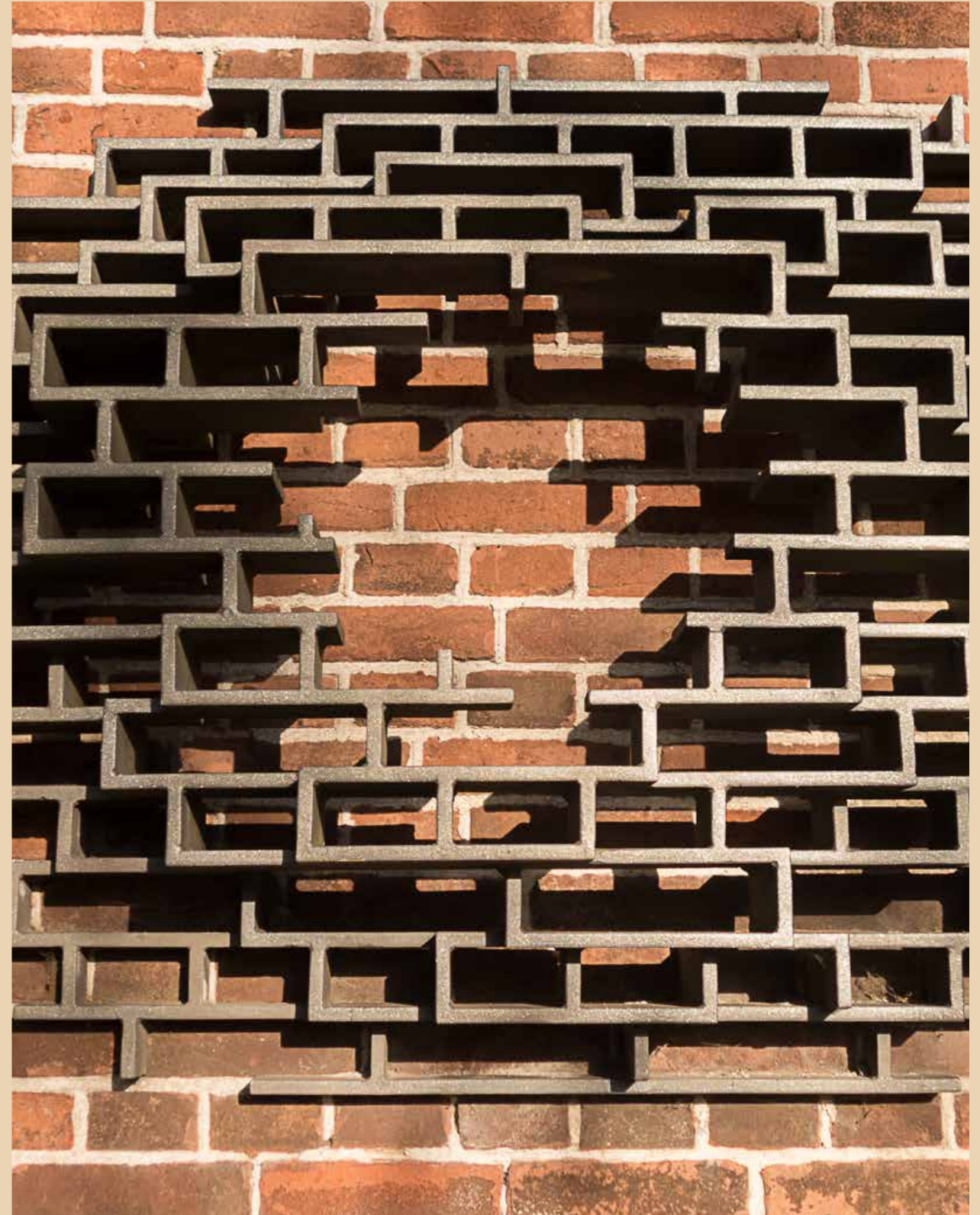
*'Een mens is pas vergeten
als zijn naam vergeten is'*

Een nieuw leven voor de synagoge

Na de oorlog is het gebouw van de synagoge een tijd gebruikt door de Gereformeerde gemeente. De oude begraafplaats op het erf werd geruimd. De stoffelijke resten vonden een nieuwe plek op de tweede Joodse begraafplaats in Coevorden, aan de Ballastweg. Tussen 1978 en 2012 kreeg het gebouw een culturele bestemming als muziekschool en kunstencentrum. Sindsdien staat het gebouw leeg, in afwachting van een nieuw leven.

Langzamerhand is het besef gekomen dat de synagoge van Coevorden zich bij uitstek leent om de herinnering aan het bloeiende Joodse leven in stand te houden. Al in 1985 is in de zijgevel van het gebouw een Joods Monument aangebracht. In het midden zit een gat dat de lege plaats symboliseert die de omgekomen Joden in de gemeenschap hebben achtergelaten. Op een gedenkplaat staan de namen van de omgebrachte Joodse medeburgers. Sinds enkele jaren vindt in het gebouw de jaarlijkse Jom Hasjoa-herdenking plaats. Verschillende sprekers lezen de namen voor van alle omgekomen Joodse Coevordenaren.

In 2012 is de Stichting Synagoge Coevorden opgericht. De stichting wil het Joodse leven weer een plek geven in de stad door de synagoge als bezoekers- en herinneringscentrum in te richten. De synagoge, met de bijbehorende rabbiwoning, zal niet alleen het verhaal van het Joodse leven in Coevorden maar van heel Drenthe vertellen. Het gebouw krijgt zelfs een grensoverschrijdende functie omdat in de Duitse grensstreek geen enkele synagoge bewaard is gebleven.

Colofon

Dit is een uitgave van

Stichting Synagoge Coevorden

Kerkstraat 36, 7741 JC Coevorden

www.synagoge-coevorden.nl

KvK: 56322976

Bank: NL07RAB00302753516

RSIN nummer: 852073550 ANBI

Mogelijk gemaakt door

Stichting Drents Monument

Met dank aan

Henk Dijkema, Barend Faddegon,
Ben Kuiper, Dirkje Mulder-Boers,
Wim Postma.

Tekst

Olav Reijers,
Het verhaal van de plek

Eindredactie

Dirkje Mulder-Boers

Vormgeving

Pitch Assen

Afbeeldingen

Fotografie: Hennie Kuiper-Siebe
Archief Stichting Synagoge Coevorden

Foto rechts:

Onthulling Joods monument
Coevorden 5 april 1985

© januari 2017

